

**СПЕЦИФІКА РОБОТИ НАД ПОЕТИЧНИМ ТВОРОМ НА УРОЦІ З
ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ**

*Юлія Гребенкова, здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Науковий керівник: В. П. Крупка, кандидат філологічних наук,
старший викладач*

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

**SPECIFICITY OF WORK ON A POETIC COMPOSITION ON A NATIVE
LAND LITERATURE LESSON IN A PROFILE SCHOOL**

*Yuliia Hrebenkova, bachelor's student
Scientific supervisor: Viktor Krupka, PhD in Philology, Senior Lecturer
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University*

***Анотація.** У статті досліджено особливості роботи над поетичним твором на уроках літератури рідного краю у профільній школі. Окреслено найбільш оптимальні методи і прийоми роботи на різних етапах уроку. Закцентовано на художній своєрідності лірики, завдяки чому напрочуд відчутним є емоційний та емпатійний зв'язок учителя й учня.*

***Ключові слова:** літературне краєзнавство, креативні властивості індивіда, лірика, мікрофон, асоціативний куц.*

***Abstract.** The article deals with the specificity of work on a poetic composition on a native land literature lesson in a profile school. The most optimal methods and techniques of work at different stages of the lesson are outlined. Emphasis is placed on the artistic originality of the lyrics, which makes the emotional and empathic connection between teacher and student surprisingly perceptible.*

***Keywords:** literary local lore, creative properties of the individual, lyrics, microphone, associative bush.*

Питання про специфіку викладання літератури рідного краю досить широко розглянуто в науковій та методичній літературі. Цій важливій проблемі присвятили праці чимало українських літературознавців та методистів: Є. Пасічник, М. Гетманець, Т. Посадськова, В. Крутивус та ін. І все ж на сьогоднішній день ще неповно розкриті й вивчені особливості методики використання літературно-краєзнавчого матеріалу в роботі вчителя-словесника, в тому числі висвітлення таких питань, як вимоги до навчальної програми, вибір творів, вимоги до уроків літератури рідного краю. Тому проблема вивчення специфіки викладання літератури рідного краю на уроках української літератури є важливою в діяльності вчителя – словесника.

Тому актуальність обраної проблеми, її недостатнє теоретичне висвітлення, а також практичне впровадження в процес навчання, зокрема для вивчення літературної освіти, зумовили вибір теми нашої статті.

Мета статті – проаналізувати специфіку роботи над поетичним твором на уроці з літературного краєзнавства; розглянути структуру традиційного уроку літературного краю.

Літературне краєзнавство, література рідного краю необхідні та важливі складові компоненти у сучасній освітній системі навчання й виховання, використання елементів яких у навчально-виховному процесі сприяє національному вихованню, всебічному розвитку, духовному збагаченню, розвитку творчих здібностей школярів, активному становленню й самореалізації особистості у сучасному світі [Бондаренко 2002: 87].

Не заперечуючи думки авторів Л. Куценка, Г. Нагорної, С. Пультера, Л. Фурсової, визначаємо педагогічну категорію «література рідного краю» як регіональний системний структурний компонент сучасної літературної освіти учнів, що закріплений чинною програмою з української літератури у формі спеціально відведених уроків, мета яких ознайомлювати учнів із творчістю та культурно-літературним життям краю. Такі уроки повинні допомагати школярам осягати глибинну сутність спадщини митців краю, космосу духу земляків, поглиблювати знання про історію рідного краю, його найвидатніших

земляків, а також сприяти формуванню загальнолюдських духовних цінностей й утвердження гуманістичного світогляду особистості через призму рідної культури [Романько 1992: 62-63].

Науковці зазначають, що підготовка до уроків літератури рідного краю передбачає визначення суб'єктів навчально-пізнавального процесу на далеку та близьку перспективу, зокрема: випереджальне ознайомлення зі списком творів літератури рідного краю, які учні мають прочитати (придбати) впродовж літа, навчального року; підготовку систему завдань, розробку розумових операцій, а також способів їх виконання з урахуванням різних рівнів і форм мислительної діяльності, що допоможе учневі-читачеві проникнути в суть художнього тексту; конструювання навчально-пізнавального дійства, сценарію, організації змістового наповнення уроку; чітке визначення теми, мети та завдань уроку, проблемних питань до твору (творчості), добору епіграфа, зорового та слухового рядів (музичне та мистецьке оформлення).

Педагоги зазначають, що структура уроку – це сукупність, послідовність та логічний зв'язок елементів, які становлять модель уроку. Акцентуємо увагу, що при традиційному уроці літературного краю слід обов'язково дотримуватись послідовності цих елементів(етапів) уроку, тоді як при нетрадиційному (інноваційному) уроці їх послідовність може змінюватись [Лисенко 2002: 29].

Методисти наголошують на тому, що організація активної участі учнів в уроці є важливою методичною проблемою. Вона не повинна забирати багато часу, тому учнів бажано залучати до навчально-пізнавальної діяльності з першої хвилини уроку. Наступним етапом є повідомлення теми, цілі й завдань уроку. Тему кожного уроку педагог повідомляє на початку заняття або роботи над новим матеріалом. При цьому важливо чітко її сформулювати, визначити завдання уроку й основні питання, які учні мають засвоїти. Мотивування вчителем навчально-пізнавальної діяльності учнів має відбуватися протягом всього уроку. Як свідчить практика, основною формою роботи на традиційному уроці є бесіда. Цю форму роботи ми використовуємо на етапі пояснення матеріалу. Наступним етапом є сприймання, осмислення і засвоєння нового

матеріалу. Сприймання є першим етапом процесу засвоєння учнями нового матеріалу. Воно найбільш успішне, коли правильно поєднано виклад матеріалу, наочні посібники та самостійну роботу учнів. Осмислення знань – це заглиблення в суть явищ, процесів, які вивчаються.

Науковці відзначають такі ефективні методики роботи над поетичними творами, а саме [Лисенко 2002: 43]: виразне читання становить основу для вивчення твору. На рівні первинного синтезу вчитель намагається закласти основи для вивчення лірики; читання вголос дає можливість сприйняти твір в єдності змісту й форми; при аналізі поезії недопустимо переказувати й складати план, бо треба зберегти цілість твору; ефективний результат дає використання словесного малювання; слід застосовувати різні види читання: напам'ять, вибіркоче, коментоване; велике значення приділяти роботі над мовою.

Акцентуємо увагу на такій формі роботи як словникова робота. Аналізуючи уривок художнього твору, його мову чи навіть особливості мовного стилю письменника, можна дати такі завдання, як: тлумачення слова, з'ясування його відтінків, показ доцільного вживання слова в певному тексті, його стилістичної вмотивованості і сумісності з загальним спрямуванням художнього твору. Словникова робота на уроках літератури є важливим засобом здійснення міжпредметних зв'язків.

На етапі формування навичок та вмінь разом із засвоєнням навчального матеріалу учні засвоюють різноманітні навички та вміння, що формуються на основі знань. Основним методом формування навичок є вправи. Під час вивчення поезії літературного краю пропонуємо провести лінгвістологічний аналіз поезії, користуючись пам'яткою аналізу поезії. Також до уваги вправи «визначити художні засоби, які використовує автор у поезії», вправа «визначити основні мотиви творчості поета». На цьому етапі зазвичай використовуються такі форми роботи: робота в парах, групах; виконання завдань літературознавчого чи лінгвістичного практикуму за творчим доробком автора тощо. Зазвичай на цьому етапі уроку відбувається пошук відповідей на запитання учнів і проблемні питання до поезії, спадщини митця; встановлення

логічних зв'язків, закономірностей у розглядуваному творі (творчості); аналізують коментарі про твір та його місце в системі творчого доробку автора.

Етап закріплення матеріалу проаналізуємо на основі поезій митців рідного краю. Пропонуємо учнів поділити на декілька команд і виконувати наступні завдання: 1. Конкурс на кращого читця. Виразне читання віршів. 2. Визначити основні мотиви поезій поета рідного краю (тема патріотизму, тема України, тема кохання і т.д.). 3. Вказати, з якою метою автор використовував той чи інший прийом (стилістичні фігури, тропи тощо), тобто який ефект був досягнутий. Наприклад, риторичні запитання і звертання підвищують увагу читача, а використання іронії говорить про глузливе ставлення автора і т. п. Визначити основні художні засоби у віршах поета (епітети, порівняння, анафори, алегорія і т.д.). 4. Схарактеризувати римо-ритмічні особливості (розмір, рима і ритм). Яке значення має використання того чи іншого розміра (рими) для досягнення автором поставлених цілей? Визначте віршовий розмір поезії тощо.

Кінцевий етап уроку – підсумки уроку – на якому вчитель коротко повідомляє цілі уроку і визначає, чи досягнуті вони, оцінює дисципліну як окремих учнів, так і всього класу. На етапі підсумку уроку пропонуємо такі вправи: 1. Мікрофон. Доповніть речення – Література рідного краю – це... 2. Асоціативний куц (на дошці є дерево, яке уособлює літературу рідного краю). На листочках напишіть слова, риси характеру, поезії, інші слова із якими у вас асоціюється поезія рідного краю і наклейте їх на дошку).

Звертаємо увагу на те, що лірика має багато переваг у вихованні в учнів культури почуттів і переживань. В одному віршованому рядку передається те, що іноді в епічних творах розгортається у цілі розділи. Ліричні твори допомагають проникнути у внутрішній світ людини, відкрити її гуманістичні устремління. Проте не варто думати, що досить учневі прочитати кілька книжок ліричних віршів і зразу ж досконалішою стане культура його почуттів, збагатиться його сфера. Образи ліричного твору здатні викликати емоційну реакцію у читача лише за певних умов, коли враховується специфіка ліричних

образів, особливості відтворення явищ дійсності.

Аналізувати ліричний вірш – це значить вчити дітей заглиблюватися в його поетичні образи, спостерігати, як вимальовується одна за одною картини або як змінюються почуття героя, чим вони викликані. Важливо з'ясувати, що хоче сказати поет, який характер має мова вірша і як вона виражає авторську ідею. Не слід аналіз зводити до переказування, внаслідок чого втрачаються образи. У процесі аналізу ліричного твору необхідно, щоб учні добре усвідомили художню логіку, завдяки якій він набуває своєї поетичної сили. Особливо велике значення належить ритму. Ритм надає віршеві унікальності, милозвучності [Міщенко 2001: 115].

Ми згодні з науковцями, що правильний вибір методів і прийомів роботи над поетичними творами дасть можливість повно сформувані в учнів поняття про особливості поетичного стилю письменника. От чому вчитель повинен з великою увагою поставитися до правильного та цікавого навчання ліричних творів, в т.ч. ліричних творів поетів рідного краю.

Ми згодні з тим, що якщо вчитель сам глибоко захоплюється твором, то його особисте враження передається учням, збуджує в них внутрішнє хвилювання. Тоді учні глибоко сприймають красу виучуваного твору, збагачуються новими думками й почуттями. Внаслідок вивчення лірика стає ефективним засобом ідейно-політичного і морального виховання учнів, їх естетичного розвитку.

Отже, при розробці уроку з української літератури рідного краю слід пам'ятати про те, що важливими складовими при підготовці до заняття є врахування вікових, психологічних і пізнавальних можливостей школярів, їхнього загального розвитку; принципу від простого до складного; доцільності та різноманітності навчальних форм роботи і типів уроків, які посилювали б зацікавленість літературно-мистецькою спадщиною земляків; особистісно - зорієнтованого підходу в формуванні навчальних запитань і завдань, а також у побудові моделі уроку з чітко передбачуваними і контрольованими результатами.

Успішність уроку літератури рідного краю залежить від чіткого дотримання алгоритму підготовки та проведення, який базується на тісній співпраці між учителем – митцем (художнім твором) – учнем (читачем).

Професійно-педагогічна діяльність учителя на уроках літератури рідного краю потребує наявності конкретних особистісних якостей – креативних властивостей індивіда, які в комплексі забезпечують творчий стиль його поведінки й діяльності, а також готовність до конструктивних перетворень. Тільки творчий вчитель, який прагне до оволодіння новою інформацією, захоплений вчительською справою як покликанням, має стійкий інтерес до педагогічної діяльності, її змісту та результату, здатний дієво реалізувати особистісний підхід на уроках літератури рідного краю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко Т. М. Шкільне краєзнавство у змісті історії педагогіки України. *Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Серія: соціально-педагогічна.* 2002. Вип. 3. Т.2. С.87-94.
2. Бугрій В.С. Становлення та розвиток системи краєзнавчої роботи в школах північно-східної України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01. Загальна педагогіка та історія педагогіки. Житомир, 2006. 20 с.
3. Крупка В.П. Художній світ Володимира Забаштанського: монографія. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. 228 с.
4. Лисенко А. В. Методика використання літературного краєзнавства в системі підвищення кваліфікації вчителів-словесників : дис ... кандидата пед. наук: спец. 13.00.02. Теорія і методика навчання. Київ, 2002. 220 с.
5. Міщенко Т. М. Педагогічні основи підготовки майбутніх учителів до краєзнавчої роботи в сільській школі: дис ... кандидата пед. наук: спец. 13.00.04. Теорія і методика професійної освіти. Черкаси, 2001. 243 с.
6. Романько В. И. Краеведение в системе вузовской подготовки будущего учителя: дисс ... кандидата пед. наук: спец. 13.00.01. Загальна педагогіка та історія педагогіки. Київ. 1992. 163 с.